

Araştırma Makalesi
Research Article

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAVLAK

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara-Türkiye.
ahmetkavlak@gmail.com

Şehir ve Entelektüel Üretkenlik

Özet

İnsan zihni, duylardan elde edilen kavramlarla hem düşünme yeteneğini icra eder, hem de bu elde ettiği kavramlarla ilişkilendirdiği kelimelerle iletişim kurar. Nesnelere, olaylar ve duygular kelimelerle aktarılır. Dolayısıyla düşünme ve iletişim halinde iken kelimeler zihindeki daha önce oluşturulmuş olan kavramların çağırılması görevini görür. Zihin sadece kavramlarla düşünmekle kalmaz, kavramlar üzerine de düşünür. Anlama ise kavramlardan ibaret değildir. Ancak kavramlar olmadan anlama gerçekleşemez. Zihnin ne kadar çok kavram dağarcığına sahipse anlaması o kadar kolaylaşacaktır. Dolayısıyla insana en çok kavram sağlayan ortam, anlamayı en çok kolaylaştıran ortamdır. Bu ortam ancak kalabalık ortamdır. Burada insan zihninin kavram yakalama şansı daha yüksektir. Kavramlar üzerine düşünme etkinliği olarak felsefe de ancak kalabalık bir ortamda hususan şehir hayatında var olabilir. İnsanın bulunduğu farklı ortamlar, farklı yaşam tarzları, kelimelere farklı anlamlar yükleyecek, aynı kelimenin zihinde farklı çağrışımları uyanacaktır. Anlama bir tür çağrışımların örtüşmesi olduğuna göre doğru anlama, ancak kavram sayısının çokluğu ile elde edilebilme şansına sahip olacaktır. Öyleyse daha çok kavram üretimi daha çok doğru anlayabilme imkânı demektir. Daha çok kavram da ancak daha çok ihtiyaçlardan ve onların karşılanabilmesi için daha çok insanla yaşantı tecrübe etmekle mümkündür. Bu ortam ancak şehir hayatı olabilir. Felsefe de bu nedenle ancak şehir hayatının bir sonucu olabilir.

Anahtar Terimler

Akıl, Kavram, Kavrayış, Hakiki Anlama, Dil, Şehir.

Felsefenin ne olduğu hakkında tanım yapan hangi bir cümleyi ele alırsak alalım, sonuçta onun kavramlar ile düşünme etkinliği olduğunu söyleyen tanımlar etrafında döndüğünü görürüz. Sözelimi Wittgenstein “dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır” der. (Wittgenstein,1996, 5.6). Humboldt da dil olmadan zihinsel aktivitenin olamayacağını, insanın dil olmaksızın kavram oluşturamayacağını söyler (Humboldt: 1990s. XVII). Dolayısıyla insan dil olmaksızın en önemli yetisini kullanmaktan mahrum kalır. Bu cümleden anlaşıldığı gibi Humboldt, dil olmaksızın anlamının başlayamayacağını söylemektedir. İnsanın dile yatkınlığı vardır ama dili o bulmuş olamaz demektir.

İnsana “düşünen canlı” adının verilmesine neden olan insan zihni, kavramlarla düşündüğüne göre ve kavramlar dil ile elde edildiğine göre dilin kaynağı üzerine yapılacak her türlü tartışmanın zaruri sonucu kavramların kaynağı ile de ilgili olacaktır.

Burada kavramlar üzerinde birkaç cümle sarf etmek yerinde olacaktır. Hume, kaynağı duyular olmayan hiçbir kavramımızın olamayacağını söyler (Hume, 2008, s. 39). Kant bu görüşü aynen benimser ve bilgi konusunda ilave olarak harcın zihinde olacağını söyler. Bu anlayışa göre; köre renk tarif edilemeyeceği için veya kulağı duymayan birinin veya burnu koku almayan birinin ses veya koku hakkında tasavvuru bile olamayacağı için her türlü kavramın başlangıcı duyularda bulunmak zorundadır. Hume’un dediği gibi hayalimiz bile görmediğini hayal edemez (Hume 2008, s.34).

Bu durumda kavramlarımız da kökenlerini duyularda bulacaktır. Ancak kavramlardan, yani düşünmenin materyali olan kavramlardan bire bir nesne karşılığı olan isimleri ve onların çağrışımlarını kastetmiyoruz. Duyuların zihindeki çağrışımlarına zihnin üstten bakmasını kastetmiyoruz. O zaman kavramlar, yani düşünmenin malzemesi olan kavramlar, nesnelere ve nesne isimlerinin varlığına bağlı olarak, nesnelere ve insanlar arası ilişkilerin zihindeki çağrışımlarının fazlalığı oranında artış gösterecektir.

Kavramlar dile dolaylı yoldan bağlı olduğuna göre, nesnelere ve insan ilişkilerini en ince noktasına kadar isimlendirebilen dil ya da diller, düşünmenin yalnızca kolaylaşmasına değil “anlama” işlemine de katkı sağlayacaktır. Burada kavramlardan “anlama” konusuna gelmişken, ‘anlama’nın kavramlarla olan ilişkisine kısaca değinmek gerekmektedir:

Biraz önce söz edildiği gibi kökeni duyulardan gelmeyen ve dolaylı yoldan duyulara bağlı olmayan kavramımız yoktur. Duyular iptal edildiğinde geriye İbni Sina’nın tabiriyle sadece “var olduğuna ilişkin bilgi” kalır (İbni Sina 1975 V.7, s. 225). Ya da Descartes’de olduğu gibi varlığın bilgisi kalacaktır. Öyleyse varlık konusu hariç her bilgi dolaylı olarak duyulardan gelmekte, zihinde doğuştan var olan yetenekler, ancak duyuların gönderdiklerini Kant’ın felsefesinde olduğu gibi ‘bilgi’ haline getirecektir.

Locke’un “tabula rasa’sının (Locke 1996: 7, 33) açılımı Kant’ın zihin felsefesindeki zaman-mekân kavramları ve on iki kategoridir. Zihnin zaman-mekân kavramları ve on iki kategori, zihnin nasıl çalıştığını ortaya koymaya çalışan ve önceki felsefi düşüncelerin sentezi olan bir düşüncedir. Ancak “anlama” konusu yine soru işareti taşımaktadır. Çünkü “anlama”, “birlik” anlamı taşır. Yani “bir merkezden

değerlendirme” demektir. Örnek vermek gerekirse bir cinayet soruşturmasında jandarma cinayetin nerede işlendiğini, polis niçin işlendiğini, istihbarat asıl yönlendirenleri tespit etmiş olsa ve bu bilgiler birbiriyle paylaşılmamış olsa, devletin kurumlarının nasıl çalıştığını çözmek, cinayeti çözmek anlamına gelmeyecektir. Cinayeti çözebilmek için “değerlendirme” dediğimiz “birlik” konusunun gerçekleşmiş olması gerekmektedir. İçerde meçhul bir “birlik” bulunmak zorundadır. Bu birliği sağlayan Kant’ta transsendental süjedir.

Bu noktadan bakıldığında “anlama”, zihnin nasıl çalıştığından ayrı problem olarak durmaktadır. Fakat anlamının kendisinin problem olması nasıl daha iyi anlamının gerçekleştiğinden tümüyle ayrı bir problem olarak ele alınmalıdır. Çünkü bir şeyin mahiyeti ile varlığı ayrı problemlerdir. Otomobilin nasıl çalıştığını bilmemek, onun nasıl daha iyi sürüleceğine ilişkin bilgiyi geçersiz kılmaz.

Öyleyse sorunumuz bu aşamada “anlama” değil “daha iyi anlama” dır. Bunun olmazsa olmaz kuralı ya da daha iyi anlamının kuralı “kavram çokluğu” olarak görünüyor. Kavram çokluğunun şartı da nesnelere ve insan ilişkilerini çağrıştıran kelime sayısının çokluğu olduğuna göre, “daha iyi anlama”nın çok kelimeli dili şart koşacağı ortaya çıkmaktadır.

Duyular “kırmızı”yı bildirmeksizin “kırmızı” kavramı oluşmayacağına göre bir kör için renkler üzerine yapılan sohbet “anlamsız” olacaktır. Çünkü anlamayı başlatan öncül kavramlar eksiktirler. Anlama için konunun karmaşıklığına göre daha fazla kavram gerekecektir. Bu durumda sonuçta yüksek zekâ ile çok kelime bilmek arasında, anlama açısından fark olmayacaktır ya da çok kelime bilmek, dolayısıyla çağrışımların ve kavramların artması anlamına geleceğinden, yüksek zekâdan daha çok anlamayı sağlayacaktır. Zekâ; anlama hızı ise, bunun bir diğer yolu yüksek oranda kelime, dolayısıyla kavram sayısıdır.

Sözün burasında tartıştığımız konuyu destekleyecek bir olgudan söz etmek yerinde olacaktır. Ortalama zekâyâ sahip çocuklar arasında en hızlı konuşmaya başlayanlar kalabalık aileye mensup olanlar ya da kalabalık ortamda yaşayanlardır. Erken konuşma bir zekâ ölçüsü kabul edildiğine göre ve erken konuşma kalabalıkta daha erken başladığına göre, bunun nedenleri araştırıldığında, çocuğun daha çok kelimeye ve o kelimeyi öğreten davranışa muhatap olması görünecektir. Yalnız başına yaşayarak bilge olma hikâyeleri birer masaldan ibarettir. Çok şey bilme ve doğru değerlendirme anlamlarına gelen bilgelik, kelime ve dolayısıyla kavram bolluğunun bir sonucudur. Bu bolluk ancak toplumsallığın en çok olduğu yerlerde mümkündür. Kavramlarla, kavramlar üzerine düşünen felsefe de insanın toplumsallığının bir sonucudur.

“Anlama” konusu biraz önce bahsettiğimiz gibi meçhul bir *birliğin* sonucudur. Bu konuyu bir kenara bırakarak anlamının, yani doğru anlamının şartlarına göz attığımızda, insan olanaklarının bir sergilenme alanı olarak tarih, bize felsefenin yalnız yaşayan ve aniden toplum hayatına katılan insanlardan değil, kalabalık ve hatta ticari bağları nedeniyle farklı kültürlerle de ilişkisi olan toplumlarda geliştiğini göstermektedir. İlk Yunan astronom ve filozoflarından Thales, Phythagoras ve Platon gibi ve daha birçok filozofun uzun süre Mısır’da kaldıkları bilinmektedir (Kanas 2007 s. 50). Diğer toplumlarda felsefi denilebilecek düşünceler kısır kalmıştır.

Felsefenin ani sıçramalar yaptığı yerlere göz atıldığında ticari ilişkilerin yoğun olduğu ege bölgesinden sonra, İslam medeniyetinin merkezi olan Bağdat'ta, sonra Endülü's'te, sonra gittikçe kalabalıklaşan ve sömürgecilığe başlayan Avrupa'da var olduğunu görmekteyiz. Kalabalık her zaman daha yoğun ilişki, dolayısıyla yeni kelime ihtiyacı ve daha çok düşünebilme demektir.

Ancak burada daha çok düşünebilmenin imkânından söz etmekteyiz. Düşüncenin inceltilmesinden söz etmiyoruz. Yoksa Engizisyonun icat ettiği meşhur acı makinelerinin de ince düşüncelerden kaynaklandığını unutmamak gerekir. Aynı zihin sonradan çok teknik buluşlara imza atabilmiştir. Çok ince düşünebilmek, insanlık menfaatine düşünüleceği anlamına gelmez. Fakat çok ince düşünebilmenin imkânı olmadan ister iyiye ister kötüye kullanılsın anlama ya eksik ya da sığ kalacaktır.

Doğru anlama için kavram çokluğu gerekmektedir. Kavramların örtüşmesi nispetinde doğru anlama gerçekleşecektir. Malumdur ki, İngilizcede “peygamber” karşılığı olarak “prophet” kelimesi kullanılmaktadır. Hâlbuki “prophet” kelimesi sözleri karışık ve tahmini olan “kâhin” anlamını taşımaktadır. “Peygamber” kelimesi yerine “prophet” kullanıldığında bu kelime ile hiçbir zaman “kusursuz ve seçilmiş insan” anlamına gelen peygamber kavramları örtüşmez. Peygamberini tanrının oğlu olarak kabul eden bir zihin, “prophet” kelimesiyle kurulan iletişimde peygamberi sıradan ve zeki bir insan olarak tasavvur edecektir. Dolayısıyla iletişimde kullanılan kelimelerin yaptığı yanlış çağrışımlar iki tarafın da birbirine küçümsemeye bakmasına neden olacaktır. Kelimelerin zihinde uyandırdığı kavramlar, “anlama” değildir, ancak anlamının koşuludur.

Öyleyse her kelime ile hakikatte vurgulanmak istenen kavram rastgele seçilen kelimelerle olmaz. Muhatabın zihni, sizinle aynı yaşamı yaşamamasından kaynaklanan farklılıkla doludur. Bu nedenle muhatabı anlamak onun yaşamının şekillenmesine neden olan din, dil, kültür gibi unsurları ve onlarla ilgili kullanılan kelimelerin çağrışımlarını bilmekle olur. Bu çağrışımı bilmek hadisesi çok kültürlülükle olabilir.

Dünya tarihinin en çok eserinin verildiği ortaçağdaki Bağdat'ta farklı inanç ve kültürlerin mensupları birlikte halife huzurunda tartışabilmekteydiler (Strohmaier 89: 5-13). Bu biricik hoşgörü ortamında (Weber 1993: 145) yapılan tartışmalar koşullanmışlığı ortadan kaldırdığı için dünyanın en verimli zamanının yaşanmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Katolik kilisesinin hâkim olduğu Avrupa'da farklı fikirler ileri sürmenin çok acı sonuçları olmuştur. Günümüzde geçmiş yargılayan Katolikler ve Protestanlar Engizisyonun her şekliyle birbirlerinde var olduğu suçlamasıyla bir tür çağın cahilliğinin gereği anlayışına sığınmaktadırlar (Hitchcock 1996: 44-46). İnsan “farklılıkların nedeni”ni anlayamadığında çok vahşileşebilmektedir. Çünkü kendi zihninin doğru gördüğü dışında bir hakikatin var olabileceğine ihtimal vermez ve anlayamaz. Ona göre tüm farklılıklar yanlışlıklardır. Açıklanmaya gerek olmayacak kadar açık doğrulara karşı gelinmektedir. Öyleyse farklı düşünenleri en şiddetli cezaya çarptırmakta bir yanlışlık yoktur.

Ancak farklı kültürlerden ve inançlardan haberi olan, yani kelime ve kavram sayısının fazlalığı nedeniyle neyi bilip neyi bilemediğinin farkında olan kimse farklılığın farklı önermelerden yani ilk kabullerden başladığını bilir ve bu durum da vahşiliği önler. Bu açıdan bakıldığında bilgelik; “bilmediğini bilme” olarak görünüyor.

Bilgeliğin var olma şartı da çok kültürlülük, çok şeyle karşılaşmışlık, yani çok insanla muhatap olma yani toplum hayatı olarak görünüyör.

Sözlerimizin girişinde Humboldt'un, insan zihninin dil olmadan kavram üretmeyeceğini, dolayısıyla da insanın ancak dille insan olduğuna ilişkin görüşünü bildirmiştik. Bu demektir ki Humboldt dili insan olmanın insandan bağımsız şartı olarak ileri sürmektedir. Dolayısıyla insan olmanın şartı dil ise, ilk insanın da dil sahibi olması gerekir.

Her şeyi tahrip eden zamanı, her şeye gücü yeten bir ilah konumuna yükselten ve amaçlı bile olsa her türlü değişimin nedeni olarak gören temelsiz düşünceleri bir kenara koyarsak, "bir düşünen varlık olarak insan", asla kimyasal bileşiklerin rastgele karışımı olamayacaktır. $A \Rightarrow B, B \Rightarrow C, A \Rightarrow C$ diyen bir zihin yapısı, zihnin ve zihin işlevinin varlık nedenine ilişkin doğada bir neden bulamayacaktır. Öyleyse insan sürekli olumlu olduğu varsayılan tekâmüllerin bir sonucu değildir.

Humboldt'un bu görüşünden hareketle, insan zihni ve dil arasında aynı anda var olma zorunluluğu görünüyör. Aksi takdirde biri diğerinin varlık nedeni olma gibi tam bir kısır döngü olurdu. Ve eğer dil insanın varlık şartı ise, denildiği gibi, ilk insanın da dil sahibi olması gerekir. Bu düşünce insanın tekâmülü düşüncesini geçersiz kılar. Yorumları bir kenara bırakıp bazı tarihsel olaylara bakarsak ilk insanın ne olduğuna ve ne olabileceğine ilişkin tecrübi bilgi elde edebiliriz.

Bu yüzyılın başlarında Hindistan'da çakallar tarafından büyütülen bir çocuğa kalan üç yıllık ömrü içinde tüm uğraşlara rağmen üç kelime öğretilbilmişti. Bu halde bulunan birçok çocuk çok kısa yaşadığı gibi aşırı bir öğrenme zorluğu gösteriyordu. Bu çocuk değil bir medeniyetin kaynağı olmak, yaşamını devam ettirecek her hangi bir bilgiyi bile elde etmekten çok uzaktır. Hâlbuki evrimci anlayışta ilk insana atfedilen özellikler bu çocuk kadar bile değildir. Dolayısıyla tecrübe, insanın bahsedilen ilkellik konumunda değil bir medeniyeti başlatmak, yaşamının bile mümkün olmadığını göstermektedir. Böyle bir çocuktan bir dilin doğuşunu beklemek insanın kendi bilgisizliğinden kaynaklanan hurafelere yüce değerler atfetmekle aynı şey olacaktır.

Öyleyse ilk insanın diliyle var olması şu andaki bilgi seviyemiz açısından zorunludur. Dil ve toplumsallık aynı anda var olabilen kavramlar olduğundan, insanın başlangıçtan itibaren toplumsallıkla iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Bilimsel bilgi birikimsel olarak ilerlediğinden gelişmenin şartı da toplumsallık olarak görünüyör.

Bu noktada insanları aldatan bir düşünceye değinmek gerekmektedir. Dünya tarihinde hiçbir zaman dünyanın her bölgesi aynı çağın gelişmişliğini paylaşmamıştır. Çağdaşlık kelimesi muğlak bir kelimedir. Aynı bilgi seviyesini ifade etmez. Aynı zamanda yaşamayı ifade eder. 20. Yüzyılda 1980 yılına kadar kasaplarda insan etinin satıldığı bazı Afrika ülkeleriyle aynı zamanda yaşamak onlarla aynı gelişmişlik seviyesinde olduğumuzu göstermez. Öyleyse mağara resimleri de bütün insanların aynı yüzyılda mağarada yaşadığı anlamına gelmez. Medeni olan insanlar az da olsa her dönem varlıklarını sürdürmüş, ancak iletişim imkânının zorluğu bütün insanların bir seviyeye gelmesine bu gün de müsaade etmemiştir.

İsviçre Alplerinde bulunan bir avcı cesedinin (nationalgeographic 2011) yanında bulunan okların yapısı cisimlerin nasıl hızlanacağına ilişkin ancak çok sonradan

bilinebilen bir bilginin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak iletişimin imkânsızlığı bu bilginin çok dar bir alanda kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Bu örnekte olduğu gibi aynı yüzyılda farklı seviyelerde kültürler var ola gelmiştir. Her bilgiden herkesin haberi olmamıştır. Bu bilgilere rağmen insanın tarihsel sürecini tümüyle eşit yaşamışlık düşüncesine dayalı olarak bölümlere ayırmanın pek isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla medeni denilen insanlar her vakit var olmuştur ve medeniyetin varlığının gereği olan toplumsallık sürekli var ola gelmiştir. İnsan başlangıçtan itibaren toplumsaldır. İnsan dil ile birlikte insan olmuş ve dil ile anlaması mümkün olmuştur. Zaten dilin varlığı toplumsallığın varlığını şart koşan bir durumdur. Öyleyse “dil” ve “anlama” ilk insanla birlikte onun toplumsallığı içinde birlikte var olmuştur. Toplumsallık medeniyetin nedeni, medeniyet de, kavram çokluğunun nedenidir. Kavram çokluğu da doğru anlamının ve iletişimin bir nedenidir. Dolayısıyla düşüncenin gelişmesi ancak kalabalık ortamda yani toplum hayatında mümkündür. Artık bundan sonraki fark o şehir hayatının olumlu ya da olumsuz etkisinin nedenleriyle ilgili olacaktır. Bağdat'ta müçtehitler, İstanbul'da siyasi dehaler, Roma'da insanları hayvanlara parçalattıran adamlar yetişmiştir. Bunun nedenini o şehirde hâkim olan din ve ona bağlı olan kültürde aramak gereklidir

Assist. Prof. Dr. Ahmet KAVLAK

Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy,
Ankara-Turkey.
ahmetkavlak@gmail.com

City and Intellectual Productivity

Abstract

The human intellect, with the notions derived from senses both constructs the ability of thinking and transmits its notions into words to communicate. Objects, incidents and sensations are transmitted through words. Therefore, words while thinking and communicating associate the pre-constructed notions (concepts). The intellect does not think merely by notions also on notions. Comprehension is not fully made up of notions; however without notions, there cannot be comprehension. The more it has notions in its repertoire, the easier its comprehension becomes. Accordingly, the milieu that provides the most notions is the milieu facilitates comprehension. The milieu which enhances the chances of gaining notion is the crowded milieu. The philosophy that works on notions can only survive in crowded milieu such as urban-life. The different groups the person attain and different ways of life would add different meanings to words and there would be different associations of the same word in intellect. Since the understanding is the coincidence of the associations, the true understanding could have the chance to be acquired by the multiplicity of the number of notions. When there is more production of notions, then there is higher chance to understand truly. The more notions are possible merely by more needs and by experiencing life with more people to satisfy these needs. This kind of milieu is possible only in urban life, therefore; philosophy can be the result of just an urban life.

Keywords

Mind, Notion, Comprehension, True Understanding, Language, Urban.

KAYNAKÇA

HITCHCOCK, James (1996) "Inquisition", *Catholic Dossier*, 2/6.

HUMBOLDT, Wilhelm von (1990) *On Language*, ed. Michael Lasensky, Cambridge University Press.

HUME, David (2008) *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Fog. Books

KANAS, Nick (2007) *Star Maps: History, Artistry, and Cartography*, California.

LOCKE, John (1996) *An Essay Concerning Human Understanding*, Hackett Publishing: Indianapolis.

SINA, İbni (1975) *El-Şifa: el- Nefs*, haz. GC Anawati ve S. Zāyid.

STROHMAIER, Gotthard, Halifeler Ülkesinde Düşünürler, çev. Ayla Aydın, *Felsefe Dergisi*, 89/3.

WEBER, Alfred (1993) *Felsefe Tarihi*, çev. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar.

WITTGENSTEİN, Ludwig (1996) *Tractatus Logico Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları.